

Отже, між фразеологічною синонімією та фразеологічною варіантністю існує зона перехідності. Тобто одні фразеологічні одиниці певного семантичного ряду можуть вступати в синонімічні відносини, а інші у варіантні відносини.

Будь-яке перетворення фразеологічної одиниці повинно бути вмотивоване контекстом. Додавання, вилучення, заміна компонентів фразеологічної одиниці дуже часто пояснюється бажанням автора/мовця пристосувати цю фразеологічну одиницю до даного контексту.

Зазначимо, що контекст грає провідну роль не тільки в актуалізації значення перетворених фразеологічних одиниць, але й у процесі їх перекладу.

Фразеологічне варіювання, таким чином, є способом подолання протиріччя між існуючими фразеологічними засобами та потребами комунікації. Незадоволення існуючими фразеологічними одиницями, неможливість вибору з них тієї, що найбільш підходить до певного контексту або певної ситуації, примушує мовця створювати нові синонімічні одиниці або нові варіантні одиниці. Нерозуміння певних форм фразеологізмів, штовхає мовця до їх активної переробки – утворення нових, прийнятних для мовця одиниць або форм цих одиниць, тобто синонімічних фразеологізмів чи фразеологічних варіантів.

Список використаних джерел

1. Баран Я.А. Основні питання загальної та німецької фразеології. – Львів: Вища шк., 1980. – 156 с.
2. Биренбаум Я.Г., Сидякова Н.М. Отражение вариантности фразеологических единиц в словаре устойчивых сравнений английского языка // Вариативность в германских языках: Тезисы докладов и сообщений Всесоюз. конф. – Калинин, 1988. – С. 185-186.
3. Зимин В.И. К вопросу о вариантности фразеологических единиц // Матер. межвуз. симпозиума “Проблемы устойчивости и вариативности фразеологических единиц”. – Тула, 1972. – С. 70-82.
4. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высш. шк., 1986. – 336 с.
5. Пташник С.Б. Фразеологічні модифікації: термінологічні проблеми // Вісник Львів. ун-ту. Сер. Іноземні мови. – 2001. – Вип. 9. – С. 112-120.
6. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М., 1996. – 288 с.

Анотація. У статті розглядається варіантність як один із способів формування фразеологічних інновацій в сучасній англійській мові. Виділяється п'ять типів фразеологічних варіантів та надаються приклади до кожного із них. Автор зазначає, що будь-яке перетворення фразеологічної одиниці повинно бути вмотивоване контекстом.

Ключові слова: варіантність, фразеологічні інновації, фразеологічні одиниці, змішані варіанти.

Summary. The article considers variant as one of the ways of formation phrazeological innovations in modern English. Five types of phrazeological variants are distinguished and each of them is supplied with examples. The author points out that each transformation of a phrazeological unit should be motivated by context.

Key words: variant, phrazeological innovations, phrazeological units, mixed variants.

УДК 81'27:81'373.611:81'367.625

Федорів М.І.

СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЛОВОТВОРЕННЯ ДІЕСЛІВ У СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Стан розвитку сучасної лінгвістики дозволяє досліджувати мову в різних аспектах, у тому числі й соціолінгвістичному. Соціолінгвістика вивчає використання мови в комунікативних цілях, зокрема мовленнєву поведінку як процес вибору оптимального варіанту для побудови соціально коректного, найбільш зручного висловлювання в мові того, хто говорить. При чому виявляється сам механізм відбору соціально значимих варіантів, встановлюються критерії, що лежать в основі відбору.

Соціолінгвістичним дослідженням присвятили свої праці такі вчені, як А.Д. Швейцер, Л.П. Крисін, В.І. Беліков, Л.В. Копоть та ін. Якщо “чиста” або просто лінгвістика досліджує мову як ієрархічну систему знаків, їх принципи та взаємодію, то соціолінгвістика акцентує увагу на функціонуванні цих знаків у суспільстві [2, 9]. Одним із ключових понять соціолінгвістики являється поняття мовної ситуації, що визначається як сукупність форм існування мови по відношенню до певного суспільства. Виділяються 2 групи мовних ситуацій: екzogлосні – сукупності різних мов, та ендоглосні – сукупності підсистем однієї мови [13, 481].

У сучасній лінгвістиці приділяється значна увага вивченню словотвірної системи мови, зокрема префіксації. Мовознавці досліджували головні ознаки префіксів як засобів словотворення та основні структурні та семантичні особливості префіксальних дериватів [5]. Проблема похідних дієслів привернула увагу багатьох науковців, таких як М.Д. Степанова, Т.В. Агашкова, І.А. Стернін, М.М. Полюжин, W. Fleischer, I. Barz, M. Schröder, H. Marchard. Оскільки ж мовний потенціал розглядається як вихідне поняття для соціолінгвістики, проаналізуємо словотворення дієслів на основі як мовних, так і соціальних ознак.

Найважливішим типом словотворення у сучасній німецькій, англійській та українській мовах вважається словотворення дієслів. Особливо продуктивною визначається словотвірна модель “префікс + дієслово”, оскільки, як свідчать наукові дослідження, префіксальні деривати з семантичною і синтаксичною модифікацією основного дієслівного словникового запасу відіграють особливу роль у диференціації вербальних можливостей вираження [12]. Саме тому розширення дієслівного словникового запасу відбувається переважно за цим типом словотвору.

Вивчення семантичних розбіжностей кореневих та похідних дієслів вимагає з’ясування їх денотативних значень [5, 6]. Внутрішній зміст похідного слова, його словотвірну семантику характеризує *словотвірне значення*, яке формується на базі семантичних відношень між твірною основою та похідним словом. Як зазначається, *словотвірне значення* – це нове значення, що виникає в дериваті, як наслідок поєднання твірної основи з формантом, що є носієм певного словотвірного значення [4, 99]. Словотвірне значення формується у результаті встановлення певного типу співвідношення похідних слів з твірними. Ці співвідношення реалізуються унаслідок взаємодії семантики компонентів словотвірної структури похідного і твірного слів.

Наразі порівнюємо значення окремих німецьких похідних дієслів:

<i>übertreten</i>	– виходити з берегів
<i>übertönen</i>	– заглушати
<i>überfluten</i>	– литись через край
<i>überschätzen</i>	– надмірно оцінювати
<i>überladen</i>	– надмірно вантажити [14, 673]

Для виділеної групи дієслів спільною є сема “надмірної кількості”, не зважаючи на те, що кореневі дієслова, які вступили у сполучення з префіксом *über-* не містять спільних семантичних ознак. Звідси випливає, що саме префікс *über-* обумовлює появу спільної для них семи.

За тим же принципом порівнюємо значення наступних англійських дієслів:

<i>overdo</i>	– зробити більше норми
<i>overgrow</i>	– надмірно рости
<i>overflow</i>	– надмірно наповнювати
<i>overrate</i>	– надмірно оцінювати
<i>overload</i>	– надмірно завантажити [15, 387]

Як свідчить аналіз, виділені англійські дієслова за аналогією з німецькими дієсловами містять сему “надмірної кількості”. Зазначимо також, що кореневі дієслова, які не мають спільного значення, отримують його лише внаслідок сполучення з префіксом *over-*.

Далі проаналізуємо значення українських дієслів, які утворені тим самим способом, що й вищезгадані німецькі та англійські.

<i>переростати</i>	– надмірно рости
<i>переливатись</i>	– литись через край
<i>перевантажувати</i>	– надмірно навантажити
<i>переживати</i>	– прожити довше, ніж хто-н.
<i>переповнювати</i>	– повністю наповнити [9, 543]

Звідси видно, що українські дієслова, за тим же принципом, що й вище згадані німецькі та англійські, отримують значення “надмірної кількості” внаслідок сполучення із префіксом *пере-*.

Проілюструємо дане явище прикладами із класичної літератури:

a) *In der Bude war das Licht. Nicht nur in der Bude; – auch der ganze Hof war überflutet* [8, 41].

b) *Das Donnern der Motoren übertönte alles weitere* [8, с. 83].

c) *Er hatte wahrscheinlich dessen Tempo überschätzt und versuchte nicht jetzt im Bogen vorher vorbeizukommen* [8, с. 206].

a) *The night had been very wet: large pools of water had collected in the road: and the kennels were overflowing* [13, 187].

- b) *Rose had by no means overrated the measure of the good doctor's wrath* [13, 386].
 c) *Sevenpencehalfpenny's worth per week is a good round diet for a child; a great deal may be got for sevenpence – halfpenny, quite enough to overload its stomach, and make it uncomfortable* [13, c. 5].

- 1) Повертаючись додому, Павлов зрозумів, що при покупці авто він переоцінив його вартість [10, с. 68].
 2) Кімнату переповнювали балакучі жінки [10, 85].
 3) Коли ми закінчили кидати мішки на верх, то помітили, що машина була перевантажена [10, с. 279].

Аналіз свідчить, що результатом утворення похідних дієслів з даною семою є те, що похідні дієслова мають у собі потенційну можливість градації виміру. Речення з цими дієсловами можна продовжити фразою “*більше, ніж потрібно*”.

Далі проаналізуємо дієслова з даними префіксами з точки зору їх соціальних ознак, тобто функціонування у суспільстві. Слід зазначити, що у багатьох людей, які оперують багатослівними словосполученнями чи складними словами, з'являється цілком природне і зрозуміле прагнення економити час, енергію, сили, позбавившись від багаторазового повторення виразів, що стали трафаретними [2, 50]. Розглянемо наступну схему:

(jm./etw.) ist <i>gewachsen mehr, als nötig</i>	=	(jmd./etw.) ist <i>überwachsen</i>
(smb./smth.) is <i>grown more, than he needs</i>	=	(smb./smth.) is <i>overgrown</i>
(хтось/щось) <i>virie більше, ніж потрібно</i>	=	(хтось/щось) <i>неперіс</i> .

З погляду лінгвістики дані структури є семантично тотожними, тому варто розглянути їх з точки зору комунікативних властивостей. Утворення аналізованих похідних дієслів спричинене цілою низкою мовних факторів, які сприяють стисканню слів та словосполучень в більш зручні та економні для мовця форми. Звідси випливає, що потенціал функцій словотворчих формантів, зокрема префіксів, не обмежується лише семантичними характеристиками. Як видно із вище наведених прикладів, префікси можуть замінити цілі словосполучення і навіть фрази.

Отже, можна дійти висновку, що проаналізовані префікси німецької, англійської та української мов на рівні спілкування виконують функцію мовної економії, що ототожнює їх значення у лінгвістичному аспекті та спрощує висловлювання думок із даним смислом у соціальному.

Список використаних джерел

1. Беликов В.И. Социолінгвістика / В.И. Беликов, Л.П. Крысин. – М. : РГГУ, 2001. – 440 с.
2. Копоть Л.В. Универбація как явление словообразования с точки зрения социолінгвістики / Л.В. Копоть // Вестник Адыгейского государственного университета. – Адыгейск : АГУ, 2007. – № 2. – 356 с.
3. Крысин Л.П. О перспективах социолінгвістических исследований в русистике / Л.П. Крысин // Русистика. – Берлин, 1992. – № 2. – С. 96-106.
4. Никитин М.В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика) / М.В. Никитин. – М. : Высшая школа, 1983. – 127 с.
5. Пиоттух К.В. Система префиксации в современном английском языке: автореф. дис....канд.филол.наук:(10.02.04) / К.В. Пиоттух. – М. : [s. n.], 1971. – 30 с.
6. Полюжин М.М. Диахронно-семантический аспект префиксального словообразования в английском языке / М.М. Полюжин. – М. : Российская АН, Институт языкознания, 1992. – 265 с.
7. Полюжин М.М. О сочетаемости словообразовательных префиксов с основами разных типов / М.М. Полюжин // Сборник научных трудов. – М. : Издательство МГПИИЯ им. Мориса Тореза, 1975. – Вып. 93. – С.53-67.
8. Ремарк Э.М. Три товарища: Книга для чтения на немецком языке / Э.М. Ремарк. – СПб. : КАРО, 2005. – (Originallektüre).
9. Словник української мови. – К. : Наукова думка, 1974. – 935 с.
10. Собко В.Н. Ключ / В.Н. Собко. – К. : Молодь, 1978. – 336 с.
11. Степанова М.Д. Словообразование немецкого языка / М.Д. Степанова. – М. : Лит. на иностр. яз., 1953. – 374 с.
12. Швейцер А.Д. Социолінгвістика / А.Д. Швейцер // Лінгвістический энциклопедический словарь. – М. : Советская Энциклопедия, 1990 г. – 683 с.
13. Dickens Charles. The adventures of Oliver Twist / Charles Dickens. – Oxford : Heron books, 1991. – 509 p.
14. Duden. Das Bedeutungswörterbuch. – Mannheim / Wien / Zürich : Dudenverlag, 2004. – В.10. – 815 S.
15. Webster's Dictionary. J.G. Allee – Ottenheimer, 1981. – 437 P.

Анотація. Тенденція економії мовних засобів проявляється на різних мовних рівнях. Представлене дослідження здійснюється на стику лінгвістики, соціолінгвістики та компаративістики, тому що економія мовних засобів відбувається і за допомогою словотворення. У даній статті здійснюється порівняльний та соціолінгвістичний аналіз словотворчих структур німецької, англійської та української мов.

Ключові слова: словотворення, префікси дієслів, соціолінгвістика, компаративістика

Summary. The tendency towards language means economy is shown at various language levels. The offered research is carried out on the junction of linguistics, sociolinguistics and comparativistic, because the language means economy is realized through the word-formation as well. The article gives a comparative and sociolinguistic analysis of word-formation structures of German, English and Ukrainian.

Keywords: word formation, prefixes of verbs, sociolinguistics, comparativistic.

УДК 811.161.2'42:821.161.2-1А,ш1/7.08

Філінок В.А.

ТИПОЛОГІЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ В ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА Й ЕММИ АНДІЄВСЬКОЇ

Поезія як один з видів мовної діяльності завжди була засобом духовного самовираження митця і народу. Особливості поетичних текстів, їх словесно-образна будова зумовлені самотутністю особистого та етнічного світогляду. Поетична мова виступає формою вираження колективного пізнання світу та засобом втілення індивідуальної свідомості. Автор, користуючись традиційними художніми засобами, стилістично оновлює їх або витворює власну систему образних одиниць, серед яких варто звернути увагу на порівняння.

Порівняння здавна розглядалося не лише як поетичний троп, а вважалося засобом пізнання навколишнього, важливим чинником “людського мислення з його асоціативністю і спрямованістю від відомого до невідомого” [7, 1].

У порівнянні часто виділяють трикомпонентну структуру (суб’єкт порівняння, об’єкт порівняння і ознаку, за якою один предмет (суб’єкт) порівнюється з іншим (об’єктом) [8, 359; 5, 11], але часом називають ще й граматичний компонент – сполучник, предикатив тощо. О.Потебня важливими в порівнянні вважав поняття образу та значення, які реалізуються в “граматичному та лексичному паралелізмі, відсутності яскраво вираженого значення, підпорядкуванні образу значенню” [11, 237].

О. Некрасова підкреслює, що аналіз порівнянь, зокрема освоєння загальномовних художньо-експресивних засобів, може бути достатнім параметром для дослідження поетичних ідіолектів та ідіостилів [10, 225]. С.Єрмоленко вказує, що “вибір специфічних конкретно-чуттєвих назв як об’єктів порівняння характеризує індивідуальний стиль письменника” [6, 153].

У цій статті зроблено спробу проаналізувати особливості вживання та типологію порівнянь у творчості Тараса Шевченка (“Кобзар” [13]) та Емми Андіївської (збірки “Атракціони з орбітами та без” [1], “Знаки. Тарок” [2], “Межириччя” [3], “Хвилі” [4]) як представників не лише різних історичних епох, а й відмінних стилістичних вподобань. Для опрацювання обрано переважно сполучникові порівняльні структури, щоб можна було виразніше окреслити структуру та динамічний аспект компаративних конструкцій у межах поетичного тексту.

У поезії Т. Шевченка порівняння є досить частотним мовно-образним засобом. Стилістичне багатство, різноманіття структурних компонентів порівняння в системі поетичних текстів видатного митця відбиває особливості його поезики.

Поет не тільки вживає порівняння як засіб творення образності мови і пізнання дійсності, а й “створює цілком оригінальні за своїм семантичним навантаженням порівняння для відображення психічних станів ліричних героїв” [12, 483]. Поетичні тексти Тараса Шевченка містять численні порівняльні конструкції, де співставлявані поняття об’єднані самотутнім авторським світобаченням. Так само, у поетичній мові Емми Андіївської теж подибуємо немало нетрадиційних індивідуально-авторських порівняльних конструкцій. Поетеса якісно оновила порівняння, його компонентну структуру, збагатила українську поетичну мову інтелектуально-абстрактними порівняльними конструкціями.

Звичайно, важливою рисою мовного образу порівняння в обох авторів залишається його фольклорний, народнопісенний характер, де для об’єкта порівняння обираються традиційні символи